

Entomologins utveckling i Göteborgstrakten

TORKEL HAGSTRÖM

Hagström, T.: Entomologins utveckling i Göteborgstrakten. [The progress of Entomology in the Göteborg area, Sweden.] - Ent. Tidskr. 113:xxx-xxx. Göteborg, Sweden 1992. ISSN 0013-886x.

Although studies in biology took place in the city of Göteborg as early as in the 1600's, there was probably no research in entomology until in the 1830's. At that time, studies in beetle taxonomy commenced in W. Sweden. O I Fåhraeus (1796-1884, founder of the Natural History Museum of Göteborg) and C J Schönherr (1772-1848) were the leading scientists. During the late 1800's, the Göteborg area became a center of coleopterology; I B Ericson (1847-1921) and E Sandin (1852-1923) were the most active collectors. In our century, a terrestrial invertebrate survey (including insects) has been run by zoologists from the Natural History Museum. In 1972, an entomological association for western Sweden was established. There have also been several dissertations in (ecological) entomology at the University of Göteborg in later years. There are, however, fewer collectors but more ecologists among the entomologists of Göteborg nowadays.

T. Hagström, Naturhistoriska museet, S-402 35 Göteborg, Sweden.

Då Göteborg grundades 1621 var syftet att anlägga en stad med strategisk och merkantil betydelse, icke en lärdomsstad. Det skulle också dröja ca ett halvt sekel innan naturforskning i någon omfattning kom i gång i staden. Verksamheten personifierades då av stadsphysicus (stadsläkaren) Olaus Bromelius (1639-1707). Hans omfattande privatsamlingar kan betraktas som Västsveriges första naturhistoriska museum.

Bromelius är främst känd som botanist och det finns tyvärr ingen uppgift om i vilken omfattning entomologiskt material ingick i hans samlingar. Lika torftiga är noteringarna beträffande 1700-talet. Då Carl von Linné besökte Göteborg sommaren 1746 gick han igenom stadens naturaliesamling, men bland de föremål han nämner i sin reseskildring finns inga insekter. Däremot måste med nödvändighet Göteborg vid denna tid ha spelat en nyckelroll för transporten av exotiskt entomologiskt material till Uppsala, eftersom Ostindiska Compagniets fartyg fraktade hem gods hopbragt av Linnés lärjungar under deras expeditioner.

Fåhraeus - Naturhistoriska museets grundare

Det är möjligt att den entomologiska verksamhetens startår i praktiken måste sättas så sent som till 1833 för Göteborgstraktens del. Då grundades Naturhistoriska museet av Kungliga Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg. Initiativta-

gare var ordföranden, tulldistriktschefen Olof Fåhraeus (1796-1884), som härvid livligt backades upp av sin företrädare på ordförandeposten, Chalmersrektorn och Berzeliuselven Karl Palmstedt. Tack vare Fåhraeus blev Göteborg en stad, där vetenskapligt högtstående entomologi bedrevs.

Tvillingbröderna Olof Immanuel och Johan Fredrik Fåhraeus föddes i Slite på Gotland. De hade turen att som informator få den entusiastiske Per Hemming Odhner, som läst för Linné i Uppsala och som vid åtminstone ett tillfälle tog med pojarna dit. Dessutom hörde till familjen Fåhraeus' vänner den naturvetenskapligt intresserade landskamreren i Visby Gustaf Billberg, vilken kände bl a Quensel, Gyllenhaal och Schönherr. Olof Fåhraeus fick alltså redan tidigt i livet uppmuntran i sitt intresse för natur och insekter.

Olof Fåhraeus valde ämbetsmannabanan, och det var som statlig tjänsteman han hamnade i Göteborg. När han 1840 lämnade staden för att bli civilminister, räknade det nya museet 5408 katalogförda insekter, trots att ingen entomolog varit anställd. Fåhraeus torde ha nedlagt åtskilligt ideellt arbete på att iordningställa materialet ifråga.

Fåhraeus huvudintresse var vivlar och han beskrev enligt uppgift ca 600 nya arter. Han samarbetade ingående med Carl Johan Schönherr,

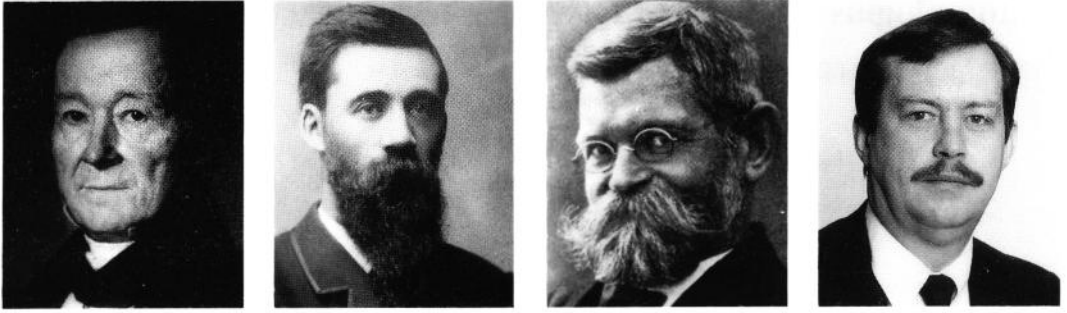

Fig. 1-4. Fyra framstående coleopterologer, vilkas samlingar nu finns på Naturhistoriska museet i Göteborg. Four important coleopterologists, contributors to the collections of the Natural History Museum of Göteborg.

1. Olof Fåhraeus (1796-1884)
2. Isaac B. Ericson (1847-1921)
3. Emil Sandin (1852-1923)
4. Anders H. Törnvall (1941-1991)

innehavare av godset Sparresäter (numera skogsbruksskola) i Skaraborg. Kontakten hade förmedlats av Billberg.

Fåhraeus avlastade Schönherr en del taxonomiskt arbete, kanske väl mycket för att det skulle vara riktigt roligt - han kallade materialet i fråga "de ändlösa curculioniderna". Som statsråd ordnade han dessutom anslag till publiceringen av Schönherr's stora översiktsverk *Systema Curculionidum*.

1847 återvände Fåhraeus till Göteborg, nu som landshövding. I Naturhistoriska museets verksamhet engagerade han sig fortlöpande och där förvaras i dag hans egen stora skalbaggsamling. 1877 promoverades han till hedersdoktor i Uppsala för sina forskningsinsatser.

Under Fåhraeus' andra period i Göteborg verkade August Wilhelm Malm (1821-1882) som föreståndare för Naturhistoriska museet. Malm var en (delvis självlärd) naturvetare med osedvanligt många intressen, däribland entomologi. Resultatet blev bl a ett systematiskt arbete om blomflugor. Han åstadkom också en samling vattenlevande skinnbaggar.

Skalbaggsamlarna Ericson och Sandin

Då epoken Fåhraeus - Malm var över, kom den västsvenska entomologins tyngdpunkt att flyttas från Naturhistoriska museet. I stället kom det sena 1800-talet och det tidiga 1900-talet att bli en skalbaggsamlandets guldålder i Göteborgstrakten. Verksamheten hade två centralgestalter: I B Ericson (1847-1921) och Emil Sandin (1852-1923).

Isaac B Ericson var disponent i Mölndal och tekniskt utbildad i USA. Hans hemmarker var Råda och Gunnebo, hans favoritresmål norra Halland och det inre av Västergötland, när tiden medgav också Öland. Ericson var en oerhört energisk samlare, låt vara att han hade åtskillig hjälp av en av sina anställda, som han kallade sitt "factotum" ("En arbetare under mitt förman-skap, som mycket intresserar sig för att medfölja på mina exkursioner, och som öfvat sig med att förstå insamlingens små finesser, samt är beröm värd för sin fattningsförmåga och kvicka blick."). Då den ericsonska skalbaggsamlingen förstördes vid en brand 1894 tog det bara något år att få ihop 20 000 skalbaggar, fördelade på ca 3 000 arter!

Ericson var specialist på fam. Ptiliidae, som på hans tid vanligen kallades Trichopterygidae. (En missuppfattning av det senare namnet är orsak till att Ericson ibland utpekas som trichopterspecialist.) Bl a reviderade han materialet av dessa skalbaggar på British Museum (Natural History) i London. Och eftersom han hade helt klart för sig vilka optiska hjälpmedel en entomolog behöver, modifierade han sitt preparermikroskop med sådan framgång att Leitz inkluderade innovationerna i sitt tillverkningsprogram!

Ericsons skalbaggsamling, som är inrymd i två mycket vackra skåp, finns i dag på Naturhistoriska museet, där den under mer än ett halvsekel använts som referenssamling. Nomenklaturen följer den av Ericson och Sandin 1893 utgivna *Coleoptera Sueciae et Norvegiae enumerant*, vilket tyvärr gör samlingen något svåränvänd - skill-

naderna mot moderna skalbaggs kataloger är avsevärda.

Emil Sandin var däremot göteborgare hela sitt liv. Till yrket var han banktjänsteman. Han var oerhört förtjust i jordlöpare och önskade sig inte bara alla arter utan också många exemplar av dessa. En gång engagerade han en ung man för att i ett kärr på Öckerö insamla 100 exemplar av *Carabus clathratus*. Det lyckades nästan! (Arten är numera försvunnen från lokalen, men sådant kan ju ha flera orsaker.)

Sandins sommarvilla vid Släp (nära Särö) blev en mötesplats för entomologer från när och fjärran. Bl a kom Claes Grill och C G Thomson på besök. Det är också värt att notera att i kretsen kring Sandin även ingick den unge Carl H Lindroth (1905 -1979). Förmodligen var det där dennes intresse för jordlöpare grundlades. (Lindroth räknas i regel som lundaentomolog, men det bör noteras att flera av hans stora arbeten trycktes i Göteborg och att Naturhistoriska museet innehar både hans material från Island och hans jordlöparsamling.)

Sandins skalbaggar finns på Naturhistoriska museet, inte minst i skådesamlingen.

I den grupp skalbaggsamlare, i vilken Sandin var medelpunkten, ingick flera färgstarka personligheter, däribland tulltjänstemannen Alban Nordin (1853-1939) och posttjänstemannen Nils Wiberg. Egentligen faller de utom ramen för denna översikt, eftersom de synbara bevisen på deras entomologiska verksamhet numera finns i Lund. De bör likväl nämnas, eftersom deras inflytande i sällskapet synes ha varit särskilt betydande. (Wibergs systerson Torsten Borgwall publicerade 1952 en underhållande skildring av dessa herrars förehavanden.)

Harry Arvall

En länk mellan sekelskiftets göteborgska skalbaggsamlare och nu verksamma entomologer blev i viss mån riksbanksdirektören Harry Arvall (1886-1969). Han växte upp i Göteborg, gjorde karriär på annat håll, men återvände som pensionär. Under sin yrkesaktiva tid var han främst verksam i Falun (där Einar Klefbeck och Bo Tjeder blev nära vänner) och Vänersborg.

Under sina år som pensionär lyckades Arvall lokalisera flera av de lokaler, där det insamlades skalbaggar vid seklets början, och återfann därvid också flera av de arter, som inte hade tagits i trakten sedan dess. Men varken dessa återfynd eller några av de intressanta nyfynd han gjorde publicerade han i eget namn utan överlät åt andra att

Fig. 5. Harry Arvall (1886-1969).
En länk mellan generationer av skalbaggsamlare.
A link between generations of Coleopterologists.

sända resultaten till trycket. Den arvallska skalbaggsamlingen (ett 10 000-tal exemplar av ca 2000 arter) är inordnad i Naturhistoriska museets huvudsamling.

Markfaunainventeringen

Vid Naturhistoriska museet kom den entomologiska verksamheten att under större delen av vårt sekel domineras av den stora markfaunainventering, som startades av Hans Lohmander (1896-1961) på 1920-talet. Denna enorma djurgeografiska studie omfattar också spindeldjur, myriapoder, isopoder och särskilt mollusker. Arbetet vidtog med tiden allt svårhanterligare proportioner och materialet antog ett omfång, som vida översteg vad som behövdes för rimligt säkra analyser. Ändå var det först efter starka påtryckningar som Lohmanders efterträdare, malakologen H W Waldén, accepterade att någorlunda hejda insamlandet.

Markfaunainventeringen har tillfört Naturhistoriska museet ett enormt material av främst landmollusker och marklevande insekter. Ett närmast oändligt uppordnings- och vårdarbete väntar! Glädjande nog har under senare år efterfrågan på materialet ökat i takt med att svenska kommuner även börjat beakta den lägre faunan i sitt naturvårdsarbete.

Under Lohmanders sista år verkade på muse-

Fig. 6. Hans Lohamander (1896-1961)

ets entomologiska avdelning även österrikaren och musikern Josef Schulz (1885-1963). Han var fjärilspecialist och en skicklig uppfödare. Han lade i praktiken grunden för Naturhistoriska museets nuvarande lepidopterologiska huvudsamling.

Levin och Törnvall

I detta sammanhang finns anledning att också nämna två nyligen bortgångna entomologer: Anders Levin (1901-1991) och Anders H Törnvall (1941-1991).

Levin är främst känd som fjärilsamlare, men var även en framstående stekelkännare. En stor del av sitt liv var han folkskollärare i Lerum, men samlade mycket även i Göteborgs kommun. Levin överlämnade sina omfattande samlingar till Naturhistoriska museet flera år före sin bortgång.

Törnvall var en oerhört flitig skalbaggsamlare, dessutom en skicklig lepidopterolog. Han arbetade som röntgenläkare och forskare vid Sahlgrenska sjukhuset i Göteborg. Törnvals samling är inte bara Naturhistoriska museets senaste stora entomologiska tillskott utan en av de största

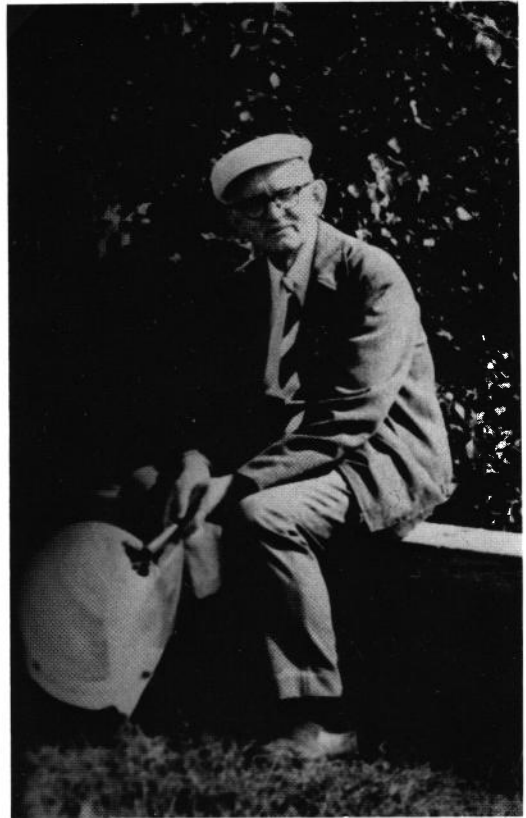

Fig. 7. Lepidopterologen Anders Levin (1901-1991) på exkursion i södra Bohuslän 1975.

Anders Levin (1901-1991), lepidopterologist, on excursion in S. Bohuslän in 1975.

insektsamlingar museet överhuvudtaget övertagit. Inordnandet av materialet påbörjades 1991 och kommer att ta flera år.

Västsvenska Entomologklubben startas

Både Levin och Törnvall var aktiva i Västsvenska Entomologklubben (VEK), Törnvall var dessutom föreningens revisor. VEK grundades den 18 april 1972 och har alltsedan starten varit knuten till Naturhistoriska museet. Medlemsantalet har under senare år legat kring 250.

I och med att VEK grundades och fick medlemsbladet Aromia som sammanhållande organ, skapades ett fastare forum för kontakter mellan västsvenska entomologer. Entomologiska aktiviteter i Göteborg med omnejd har under senare år

också varit nära förknippade med föreningen. Under samma tid har emellertid verksamheten gradvis ändrat karaktär så att samlande inte dominerar entomologin på samma sätt som förr. Detta märks också på de entomologiska avhandlingar, som under perioden försvarats vid Göteborgs universitet - de flesta har varit mer eller mindre ekologiskt inriktade och doktorandarbena i fråga har i flera fall ingått i större projekt av mer övergripande karaktär, t ex studier av livet i försurade vatten.

Det har faktiskt aldrig funnits så många vetenskapligt skolade entomologer i Västsverige som nu. Samtidigt är alltså själva insektsamlandet av mindre omfattning än på länge; numera står främst ekologiska frågeställningar i centrum. Dessutom växer det entomologiska inslaget i naturvårdsarbetet för varje dag och kommer av allt att döma att sätta stark prägel på de kommande årens forskningsinriktning.

Entomologins utveckling i Göteborgstrakten

Samtliga foton ur Naturhistoriska museets i Göteborg arkiv.
All photographs from the archives of the Natural History Museum of Göteborg.

Litteratur

- Andersson, G. 1984. Entomologin på Naturhistoriska Museet i Göteborg. - Ent. Tidskr. 105:117-122.
Borgvall, T. 1952. Om några Göteborgsentomologer. - Opuscula Entomologica XVII:17-24.
Ericson, I.B. 1896. Studera naturen! - Ent. Tidskr. 17:257-266.
Göteborgs Naturhistoriska Museum 150 år 1983. (Museets årsbok, innehåller artiklar om Fåhraeus, Malm m fl.)
Jägerskiöld, L.A. 1943. Upplevt och uppnått. - Ur minne, brev och loggböcker. Stockholm (Natur och kultur).
Brev, anteckningsböcker m fl handlingar i Naturhistoriska museets arkiv.